

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

ФАКУЛЬТЕТ № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

**з навчальної дисципліни «Генеза науки історії держави та права»
вибірковий компонент освітньої програми
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти**

081 Право (правозастосування)

**м. Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 23.09.2023 _№ 9

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Кириченко В. Є.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Зайцев Л.О.**
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвіненко І. А.**
2. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр							
Тема № 1. Генеза історії держави і права як навчальна дисципліна.	12	2	4	0	0	8	ІСПИТ
Тема № 2. Історична і правова думка на Давньому Сході	12	2	2	0	0	8	
Тема № 3. Історична та правова думка античної епохи	12	2	4	0	0	6	
Тема № 4. Історична та правова думка періоду Середньовіччя	12	2	2	0	0	8	
Тема № 5. Історичні знання та правова думка періоду Відродження	12	2	2	0	0	8	
Тема № 6. Історична наука та правова думка періоду Просвітництва	12	2	4	0	0	6	
Тема № 7. Історична наука і правова думка періоду романтизму	12	4	2	0	0	1	
Тема № 8. Історична та правова думка періоду позитивізму	12	4	4	0	0	2	
Тема № 9. Історична та правова думка на перетині XIX-XX століть	12	4	4	0	0	2	
Тема № 10. Історична наука та правова думка XX століття	12	4	4	0	0	1	
Всього за семестр:	120	28	32	0	0	60	

1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни		Вид контролю
	Всього	з них:	

		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
<i>Тема № 1. Вступ. Генеза історії держави і права як навчальна</i>	12	2	2	0	0	8	
<i>Тема № 2. Історична і правова думка на Давньому Сході</i>	12	0	0	0	0	12	
<i>Тема № 3. Історична та правова думка античної епохи</i>	12	2	2	0	0	8	
<i>Тема № 4. Історична та правова думка періоду Середньовіччя</i>	12	2	2	0	0	8	
<i>Тема № 5. Історико-правова думка періоду Відродження</i>	12	0	0	0	0	12	
<i>Тема № 6. Історична та правова думка періоду Просвітництва</i>	12	2	0	0	0	10	
<i>Тема № 7. Історично-правова думка періоду романтизму</i>	12	0	2	0	0	10	
<i>Тема № 8. Історична та правова думка періоду позитивізму</i>	12	0	2	0	0	10	
<i>Тема № 9. Історична та правова думка на перетині XIX-XX століть</i>	12	0	2	0	0	10	
<i>Тема № 10. Історична та правова думка XX століття</i>	12	2	2	0	0	8	
Всього	120	10	14	0	0	96	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Генеза історії держави і права як навчальна дисципліна.

Семінарське заняття № 1: Генеза історії держави і права: предмет, метод і завдання.

Кількість годин – 4 год.

Навчальна мета заняття: засвоїти предмет, функції, структуру генези історії держави і права як навчальної дисципліни; з'ясувати та проаналізувати сутність і особливості історичного підходу до права, визначити місце генези історії держави і права у системі наук.

Навчальні питання:

1. Генеза історії держави і права як наука та навчальна дисципліна;
2. Сутність і особливості історичного підходу до права;
3. Методологія генези історії держави і права;
4. Генеза історії держави і права у системі наук, її основні питання і функції.

Ключові поняття: «предмет генези історії держави і права», «генеза історії держави і права як наука», «генеза історії держави і права як навчальна дисципліна», «функції генези історії держави і права».

Методичні вказівки до питань теми:

Під час відповіді на перше питання слухач повинен проаналізувати процес виникнення та розвитку генези історії держави і права як науки та навчальної дисципліни. Розкрити обґрунтування необхідності існування генези історії держави і права (а саме: історичне обґрунтування необхідності генези історії держави і права, актуальне обґрунтування необхідності генези історії держави і права). Виокремити та проаналізувати особливості генези історії держави і права як науки та генези історії держави і права як навчальної дисципліни. Сформулювати визначення поняття «генеза історії держави і права».

Грунтовна та повна відповідь на друге питання вимагає від слухача характеристики предмета генези історії держави і права як науки та навчальної дисципліни, виокремлення особливостей предмету генези історії держави і права та їх аналіз, окреслення основних завдань генези історії держави і права.

При відповіді на третє питання слухачу необхідно розкрити відмінності між історичним осмисленням та його науковим пізнанням, розкрити зміст поняття методології.

У межах відповіді на четверте питання слухачу необхідно дати визначення поняттю «структура генези історії держави і права», виокремити та проаналізувати основні структурні елементи даної навчальної дисципліни.

Визначати місце генези історії держави і права у системі історичного знання та юриспруденції, вміти сформулювати та розкрити основні питання генези історії держави і права, виокремити та проаналізувати основні функції генези історії держави і права.

Теми для рефератів:

1. Основні питання та функції генези історії держави і права.
2. Особливості використання категорій діалектики щодо аналізу структури

та елементів права.

3. Особливості аналізу історичного процесу. Класична та нелінійна парадигма.

4. Предмет генези історії держави і права. Значення парадигми новітньої науки для розуміння історії права.

Література:

Основна: 1-10.

Допоміжна:

Тема № 2: Історична і правова думка на Давньому Сході

Семінарське заняття № 2: Виникнення і розвиток історичних уявлень на Стародавньому Сході.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про виникнення міфологічної історичної думки; засвоїти історичні уявлення, що склалися в країнах стародавньої Індії, Китаю, Єгипті.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Виникнення міфологічної історичної думки.
2. Історичні уявлення в стародавній Індії.
3. Історичні уявлення в країнах стародавнього Китаю, Єгипті.
4. Зародження літописання. Поява архівів.

Теми рефератів:

1. Специфіка історіописання хеттів.
2. Особливості історичного мислення (сприйняття світу) країн Стародавньої Сходу.

Методичні рекомендації:

1. У першому питанні слід з'ясувати яке уявлення про історію мали представники племінних культур і найраніших держав. А саме як далеко в минуле в роках або століттях проводили вони початки існування свого роду і народу. Також слід з'ясувати яке схематичне уявлення про історію переважало в умах цих суспільств: лінійне, кругове (будь-яка подія повторюється через певний проміжок часу), спіральна, тощо. Крім цього потрібно вияснити назви записаних праць та імена авторів, які їх написали, і які хоча б дотично стосуються історії (наприклад релігійні).

2. У другому питанні необхідно зосередити увагу на уявленнях щодо

історичного сприйняття світу, зосередити увагу на появі літописних творів в країнах Стародавньої Індії. Мова не йде про давньоруський літопис! Вона йде про твори історичних хронік на камені, пальмовому листі, глиняних табличках, тощо.

3. У третьому питанні необхідно зосередити увагу на уявленнях щодо історичного сприйняття світу, зосередити увагу на появі літописних творів в країнах Стародавнього Китаю та Єгипту.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 1-17, 47, 49, 50, 58, 59, 61, 77, 88.

Тема № 3: Історична і правова думка античного світу

Семінарське заняття № 3 – 4: Виникнення і розвиток історичних уявлень в країнах античного світу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про виникнення міфологічної історичної думки в античному світі; засвоїти історичні уявлення, що склалися в країнах стародавньої Греції та Риму.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Виникнення міфологічної історичної думки в античному світі.
2. Історичні знання античного світу.
3. Давньогрецька історична традиція.
4. Геродот - батько європейської історії.
5. Фукидід: історія як свідчення очевидця.
6. Римська антична історіографія.
7. Тита Лівія "Історія Риму від заснування міста"
8. Зародження літописання в античності. Поява архівів.

Теми рефератів:

1. Специфіка історіописання Фукидіда
2. Джерела класичного римського права.
3. Кодифікація Юстиніана.
4. Реформи Сервія Туллія.
5. Історичні джерела римського посткласичного періоду.
6. Інституції Гая.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід з'ясувати яке уявлення про історію мали

представники племінних культур і найраніших держав античного світу. А саме як далеко в минуле в роках або століттях проводили вони початки існування свого роду і народу. Також слід з'ясувати яке схематичне уявлення про історію переважало в умах цих суспільств: лінійне, кругове (будь-яка подія повторюється через певний проміжок часу), спіральна, тощо. Крім цього потрібно вияснити назви записаних праць та імена авторів, які їх написали, і які хоча б дотично стосуються історії (наприклад релігійні).

У другому питанні необхідно зосередити увагу на уявленнях щодо історичного сприйняття світу, проаналізувати появу літописних творів в країнах Стародавньої Греції.

У третьому питанні потрібно з'ясувати появу перед-істориків в Древній Греції - логографів, а також зрозуміти яке значення античні автори вкладали в термін «історія» і чи відповідає він сучасному поняттю.

У четвертому питанні студент повинен виділити найбільш типові риси притаманні для римських істориків республіки, імперії та пізньої імперії і по мірі можливостей визначити способи їх історіописання (методи).

У сьомому питанні приділено увагу Тіту Лівію, який вперше спробував створити повну історію Риму. Цей величезний труд здобув авторові славу в багатьох поколіннях. На думку читачів різних епох, головне достоїнство цієї книги полягало в тому, що вона характеризувала не приватні події, а передавала загальний дух Імперії. Треба звернути увагу на переконання, що історик повинен виявляти справжній стан справ і правдиво писати про події минулого. Саме поняття достовірності надіялося при цьому різними смислами тієї культури, до якої належав дослідник. Історичну достовірність можна розуміти як відповідність тексту, який пише історик, його поданням про справжній знанні, а також стійким правилам літературного викладу, закріпленим у культурі.

В останньому питанні треба звернути увагу на появі літописних творів в Стародавньому Римі – **анналів**, щорічних записів подій, які складалися в Римі жерцями-понтифіками (членами вищої жрецької колегії) з найдавніших часів. В особливих календарях відзначалися імена вищих сановників, наводилися тексти державних документів і найважливіші події, що відбулися за рік.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 1-17,25, 29, 57, 63, 77, 91, 98.

Тема № 4: Історична та правова думка періоду Середньовіччя

Семінарське заняття № 5 – 6: Християнська та мусульманські концепції історії.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про середньовічну концепцію історичного часу, проаналізувати процеси секуляризації історичної свідомості та прийомів історичної критики, з'ясувати, що реальна історія держав

і народів поставала як ланцюжок взаємопов'язаних подій, що відображають здійснення Божественного задуму.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Християнська концепція історії.
2. Середньовічна концепція історичного часу.
3. Предмет і методи роботи середньовічного історика.
4. Середньовічні історики та їхня аудиторія.
5. Секуляризація історичної свідомості та прийоми історичної критики.
6. Ісламська історико-правова думка.
7. Вчення Томи Аквінського про державу і право.

Теми рефератів:

1. Візантійська історіографія.
2. Теорія всесвітньої монархії Данте Аліг'єрі.

Методичні рекомендації:

Висвітлюючи перше питання необхідно, насамперед, з'ясувати, що людська історія вперше набула значення необхідного елемента космічного процесу, стала свого роду грандіозним епосом, що бачили за зовнішніми подіями та окремими людськими вчинками відображення постійної боротьби універсальних надприродних сил. Повною мірою подібне розуміння історії як глобального релігійного процесу було сформульовано головним теологом латинської церкви Августин Аврелій.

Відповідаючи на друге питання слухачі мають показати, що іудео-християнська традиція, яку успадковувала середньовічна історіографія, привнесла в неї ідею природного історичного часу. Історія світобудови мала початком Божественне творіння і отримає кінець - Друге пришествя. Якщо зміст історії - порятунок праведних, час богообраного народу постає абсолютним часом світобудови, часом взагалі. Середньовічне сприйняття історії ґрунтувалося на визнанні абсолютної значущості приречення, що спрямовувало життя людини, окремих народів і людства в цілому.

Підготовку до третього питання слід розпочати із спроби з'ясування свідомості історіографів латинського середньовіччя події минулого, які по суті ототожнювалися з розповіддю про них. Один з перших учених-енциклопедистів латинської Європи Ісидор Севільський вважав історію розповіддю, повідомляють про те, що було в минулому. Слова "діяння", "події" нерідко поміщалися в заголовки історичних творів і позначали опис життя окремих народів. Історіографія мислилася скоріше як розповідь про події минулого, ніж як їх дослідження в сучасному розумінні слова.

У середньовіччі не було створено універсальної класифікації історіографічних жанрів. Досить часто робилося різницю між історією (діяннями) і хронікою (Аннали). В історіях (діяннях) пріоритет віддається

оповіданню. Тут викладаються події, інтерпретуються причинно-наслідкові зв'язки. Історії (діяння) розлогі, хроніки (аннали) короткі, орієнтовані на фіксацію подій у часовій послідовності. Це погодні записи, покликані фіксувати лише "голі факти". Поєднувати дві послідовності, логічну й хронологічну, довго не знаходили можливим навіть історики пізнього середньовіччя.

Історики середньовіччя були лише істориками і навіть не були істориками в першу чергу. Нерідко в цій якості виступали єпископи та представники монаших спільнот. Особливо активно історіописання розвивалося в бенедиктинських монастирях, хоча клунійські ченці ставилися до нього з відомою побоюванням. Складені в монастирських скрипторіях історичні твори, як правило, плід зусиль багатьох людей, демонструють найбільш вражаючі досягнення середньовічної історичної ерудиції.

У XIII в. монастирські історіографи йдуть з перших ролей, хоча і в пізніє середньовіччя важливими центрами історіописання залишаються деякі монастирі: наприклад, французьке абатство Сен-Дені і англійське Сент-Олбанс. Тематика монастирських історичних творів нерідко далеко виходила за межі інтересу до власної історії. Твори, створені ченцями, набували характеру політико-ідеологічних творів, що прославляли королівські і правлячі династії. Історичні твори не просто задовольняли інтерес до минулого, а й виконували прагматичні функції: політико-ідеологічні та правові.

Хроніки і аннали використовувалися як документальне підтвердження господарських і політичних прав монастирів і єпископських кафедр, як свідчення історичних прав династій, правлячих в межах створених ними держав і політичних утворень.

Епоха Ренесансу ознаменована істотними змінами у сфері культурного та соціального життя. Однак ці зміни не носили характеру радикального розриву з передувала традицією. Так само як і в інших сферах соціального буття, в історичній свідомості Ренесансу зберігалася спадкоємність з середньовічною практикою осмислення і написання історії. Однак історичні твори цього періоду відзначені низкою нових рис у системі уявлень про історію, методах роботи історика та тематикою. Літературна течія в рамках ренесансної культури, включаючи твори на історичні теми, називають *гуманізмом*. Ця назва походить від різко збільшеного уваги до людини, його інтересам, можливостям, що була свого роду реакцією на аскетичну і релігійно-повчальну традицію церковної культури середньовіччя. Разом з тим стосовно до епохи Ренесансу не можна говорити про виникнення історії як наукової дисципліни, яка володіє власною інструментарієм, сукупністю методів пізнання та інтерпретації минулого, що має своєю метою його правдиве відображення в історичних творах.

Становлення ісламської правої та історичної думки почалося в VII ст. на Аравійському півострові та відбувалося в умовах формування єдиної держави арабських племен і становлення нової монотеїстичної релігії — ісламу. Провідна роль при цьому належала Мухаммаду (571–632), який згідно з

переказами був обраний Аллахом як пророк, що повинен донести до людей божественне одкровення.

У головних своїх працях Тома Аквінський здійснив систематизацію католицької теології в такому масштабі, як це до нього не вдавалося нікому. Завдяки цьому він був визнаний провідним теологом, а його доктрина — офіційною доктриною Римської католицької церкви. Головною особливістю його методології було обґрунтування віри в Бога (надприродне явище) на основі раціональних і логічних аргументів, відповідно до здобутків античної філософії. Згідно із загальноприйнятою у середньовічних університетах методикою Тома викладає своє вчення у вигляді критичного дослідження, в якому наводяться аргументи «за» і «проти» певної тези.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 14, 23, 35, 40, 97, 106, 108.

Тема № 5. Історичні знання та правова думка періоду Відродження
Семінарське заняття № 7: Історична думка доби Ренесансу.

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про розвиток історичної думки доби Ренесансу, показати відродження античних традицій історіописання

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Гуманістична історіографія епохи Ренесансу.
2. Античність в історичній свідомості та історіографії Ренесансу.
3. Історична спадщина Франческо Петрарка.

Теми рефератів:

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання, необхідно виявити суть епохи Ренесансу, яка ознаменована істотними змінами у сфері культурного та соціального життя. Однак ці зміни не носили характеру радикального розриву з передувалою традицією. Так само як і в інших сферах соціального буття, в історичній свідомості Ренесансу зберігалася спадкоємність з середньовічною практикою осмислення і написання історії. Однак історичні твори цього періоду відзначені низкою нових рис у системі уявлень про історію, методах роботи історика та тематикою. Літературна течія в рамках ренесансної культури, включаючи твори на історичні теми, називають *гуманізмом*. Ця назва походить від різко збільшеного уваги до людини, його інтересам, можливостям, що була свого роду реакцією на аскетичну і релігійно-повчальну традицію церковної

культури середньовіччя. Разом з тим стосовно до епохи Ренесансу не можна говорити про виникнення історії як наукової дисципліни, яка володіє власною інструментарієм, сукупністю методів пізнання та інтерпретації минулого, що має своєю метою його правдиве відображення в історичних творах.

Відповідаючи на друге питання треба зазначити, що в ряду рис, характерних для ренесансної та гуманістичної історичної продукції, можна вказати в першу чергу на зростання інтересу до античності і переоцінку значення цієї епохи. Втім, слід нагадати, що ставлення істориків середньовіччя до античності аж ніяк не було однозначним і не обмежувалося засудженням її як епохи язичництва і мирської гордині. Пам'ять про античність була жива в середньовічній культурі, вся система наук і освіти ґрунтувалася на практиках навчання та інтелектуальних досягненнях грецької і римської традицій. Однак античне знання послідовно побудоване у в інтелектуальний контекст християнської теології і догматики. Представники гуманістичного руху, у свою чергу, наполягали на цінності античної культури як такої, у всій повноті її мирського і раціонального змісту. Мова йде не тільки про незрівнянно більш інтенсивному, ніж в середньовіччі, проникнення в їхні твори образів і сюжетів античної історії, але і про загальну сприйнятливості до культурної спадщини античності.

Теза про відродження гуманістами античної культури потребує водночас значних застережень. Античність гуманістів була скоріше їх власним уявленням про епоху, яку вони вважали своїм ідеалом, ніж автентичним відтворенням духу класичної культури. У гуманістичній культурі не існувало принципових відмінностей між історичними персонажами, героями античної історії та сучасниками.

При відповіді на третє питання слід відзначити відтворення і переказ античних джерел, наслідування їх стилю, дидактичний пафос, настільки характерні для багатьох історичних творів Ренесансу, вже в ранніх історико-літературних творах, що належать перу основоположників і корифеїв сучасної європейської літератури - Петрарки і Боккаччо. Франческо Петрарка представив історію Риму в біографіях її найбільш значних політичних діячів. Написане на латині твір "Про знаменитих чоловіків" містить життєпису двадцяти одного великого римлянина від Ромула до Цезаря і біографії інших знаменитих діячів епохи античності. Петрарка створював цей твір, відкидаючи середньовічні вигадки і спираючись на твори Тита Лівія.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 14, 16, 23, 38, 41, 56, 75, 99.

Тема № 6: Історична та правова думка періоду Просвітництва.

Семінарське заняття № 8: Перетворення історичних знань в науку.

Навчальна мета заняття: Ознайомитись з новими підходами до розуміння історії, що виникли на зламі XVII – XVIII стст. З'ясувати вплив Реформації на

суспільних розвиток європейського простору. Визначити умови появи гуманізму та його вплив на перетворення історичних знань в науку. Виявити особливості Просвітництва в українській та російській історіографії.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Провідні ідейні течії 17 - 18 ст. і нові підходи до розуміння історії. Послаблення впливу релігійних догматів і поява Реформаторства
2. Зародження гуманізму як поворотний момент у перетворенні історичних знань у науку. Пріоритет людини, як найбільшої цінності. Зародження політичної історії.
3. Роль Просвітництва у розвитку історичної науки. Особливості Просвітництва в українській та російській історіографії
4. Романтизм - провідна течія європейської історіографії першої чверті XIX ст.

Теми рефератів:

1. Особливості історичних уявлень у протестантських деномінаціях.
2. Просвітництво: вибух однієї ідеї.
3. Еволюція романтичних уявлень в Європі на початку 19 ст.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід зупинитися на проблемі впливу реформаційних деномінацій на нові методи написання історії. Зокрема, чому протестанти перші починають публікацію архівних джерел? З якими ідеологічними настановами протестантства це пов'язано? Погляди філософів, істориків, письменників і вчених Просвітництва були вельми різноманітні. Проте в їх творах піднімалися такі проблеми існують і висловлювалися близькі судження. В інтелектуальній культурі цього періоду була зроблена спроба переглянути такі ключові поняття, як "людина" і "суспільство". Що таке людська природа? Завдяки чому виникає суспільний устрій? Що об'єднує і відрізняє безліч народів світу? Чому, незважаючи на успіхи наук та удосконалення вдач, люди нещасні? Чи можна змінити нинішній порядок таким чином, щоб і держави, і народи жили в гармонії? На ці питання передбачалося знайти відповіді на підставі раціональної філософії та експериментальних наук.

У другому питанні потрібно з'ясувати значення гуманізму як окремої ідеї вищих прошарків суспільства? В чому полягає його засаднича відмінність від ідеології попередньої доби? Історія, яку писали просвітителі, перебувала під сильним впливом філософії. Однак просвітницька "філософська історія" XVIII ст. вичерпувала всіх способів історичного оповідання. У ці роки європейська публіка зачитувалася "історіями", які часто складалися як компіляції, з безліччю помилок, де описувалися війни, діяння королів, полководців і єпископів, чудеса і легенди. У XVIII ст. історія не вважалася областю наукового знання, а залишалася особливим жанром красного письменства. В

університетах історію викладали філологи, знавці стародавніх мов і текстів, правознавці.

У третьому питанні необхідно зрозуміти які були витoki Просвітництва, тобто що саме зумовило появу цієї ідеології? Чим конкретно Просвітництво в Україні та інших східнослов'янських землях відрізнялося від французького, британського, німецького? У розмаїтті історичної літератури досліджуваного періоду можна виділити як мінімум два великі напрями - праці істориків-ерудитів і твори істориків-філософів.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 16, 23, 49, 58, 60, 76, 84.

Тема № 7. Історична наука і правова думка періоду романтизму
Семінарське заняття № -9: "Філософська історія": практики історіописання.

Навчальна мета заняття: розглянути філософську історію в різних модифікаціях які створювалися в багатьох країнах. Протягом століття Просвітництва її стійкість підтримували такі універсальні положення, як метод природничо-наукового знання і теорія прогресу. У полеміці були створені більш тонкі версії "філософських історій", в яких людина розглядалася як істота не тільки раціональна, але й наділена цінною здатністю чуттєвого переживання, інтуїцією. Це трактування природи людини ставилася і до людей, як об'єкту вивчення історика, і до розуміння самого істоти історичного дослідження.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Учення І. Канта про право і державу.
2. Вчення Г. Гегеля про право і державу.
3. Історична школа права.

Теми рефератів:

Методичні рекомендації:

Розглядаючи у першому питанні спадщину І. Канта треба усвідомити, що моральна філософія Канта є ключем до його політико-правового вчення. Так, право і мораль мають те саме джерело (практичний розум людини) і єдину мету (утвердження загальної свободи). Суть проблеми, однак, полягає в тому, що не всякий індивід використовує свободу тільки для реалізації категоричного імперативу. Мораль має потребу в захисті, в праві. Сфера першої — внутрішній світ людини, сфера другої — вчинки, діяльність. Філософ формулює висновок: право — «це сукупність умов, при яких произвоління однієї [особи] сумісне з

проізволінням іншої з точки зору загального закону свободи». До таких умов належать: наявність законів, гарантований статус власності й особистих прав індивіда, рівність членів суспільства перед законом, правосуддя.

При розгляді другого питання треба врахувати, що слідом за Монтеस्क'є Г.В.Ф.Гегель стверджує, що в законах відображається історичний досвід, національний характер даного народу, ступінь його історичного розвитку, природні умови життя тощо. Г. Гегель розрізняє громадянське суспільство і державу. Розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави, воно створене «лише в сучасному світі». З погляду поняття права — це необхідний етап, з його взаємозв'язком особливого і загального, сфера реалізації особливих, приватних цілей і інтересів окремих особистостей. «У громадянському суспільстві кожний для себе — мета, все інше для нього ніщо. Однак без співвідношення з іншими він не може досягти своїх цілей у всьому їх обсязі: тому ці інші суть засоби для мети особливого».

При розгляді третього питання слід мати на увазі, що історична школа права стала впливовим напрямком в німецькій юриспруденції першої половини ХІХ ст., помітною подією у розвитку європейської історичної та юридичної науки. Звернення до історії права не було випадковим. По-перше, історія римського права і його рецепція в Західній Європі, зокрема в Німеччині, вимагали осмислення історичних коренів права, еволюції правових інститутів. По-друге, віра, навіяна Просвітництвом, в універсальність природних законів і можливість створення в будь-якій країні ідеальної моделі політико-правових установ на засадах природно-правової доктрини, не враховувала особливостей історичного розвитку культури їх народів, частиною якої було право. По-третє, Велика французька революція і демократизація законодавства, заклики деяких німецьких юристів до найскорішого створення загального цивільного права на зразок Кодексу Наполеона лякали консервативних юристів-засновників так званої історичної школи права. Вони доводили, що немає природного права, а є лише позитивне право, яке має свої закони розвитку, що не залежать від розуму. Саме право — історична спадщина народу, яке не може і не повинно довільно мінятися. Справжнім буттям, джерелом права є не закон, прийнятий або скасовуваний державою, а правовий звичай, що виражає дух народу. Отже, для історичної школи права головним питанням є не ідея, сутність права, а як воно виникає, як повинно формуватися законодавство.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 4, 11, 12, 49, 76, 78, 93.

Тема № 8. Історична та правова думка періоду позитивізму **Семінарське заняття № 10: Історія в позитивістській парадигмі.**

Навчальна мета заняття:

Усвідомлення провідних напрямків історичної думки цього часу для яких

характерна переконаність у науковості історії, прагнення представити історичне знання як об'єктивне і достовірне, що базується на критиці джерел та наявності критеріїв пізнання минулого, закладених в поняттях суспільної користі, моральності, права, свободи волі, в державних інститутах.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Позитивізм і наукова історія.
2. Огюст Конт, як основоположник позитивізму.
3. Герберт Спенсер та модель соціальної еволюції.
4. Позитивістська методологія історії.
5. Ідеї юридичного позитивізму.

Теми рефератів:

1. Віко та його ідеї закономірного зв'язку історичних подій і закону прогресу.
 2. Мета історії як пізнання закономірностей суспільного розвитку.
- Спроби підпорядкування історичного пізнання соціологічному
3. Конфлікт прихильників номотетической і ідеографічного методів

Методичні рекомендації:

Позитивісти вважали, що наука складається з двох елементів: по-перше, з встановлення фактів (в їх прямому сприйнятті); по-друге, з розробки законів, шляхом узагальнення фактів за допомогою індукції. Філософи-позитивісти стверджували, що історія, якщо вона ставить завданням просте відкриття фактів, не може адекватно відображати минуле і перестає бути науковою. Адже кожна природна наука також починає з відкриття фактів, але потім переходить до виявлення причинних зв'язків між ними.

Спираючись на уявлення про об'єктивність історичного пізнання, позитивісти уподібнювали статику і динаміку в суспільстві відповідним поняттям у фізиці і ставили завдання виявлення вічних і незмінних природних законів суспільної динаміки, за допомогою яких передбачалося не тільки пояснювати минуле і сьогодення, але й передбачати майбутнє. Пізнання закономірностей суспільного розвитку позитивісти оголошували метою історії. Всесвітня і національні історії трактувалися як втілення універсальних законів. Передбачалося, що суспільство є сума дій окремих осіб, що перебувають під

тиском загальних умов. Питання про необхідність проникнення дослідника в історико-культурний контекст досліджуваної епохи взагалі не ставилося.

Серед позитивістів панував погляд на історію як суму ізольованих один від одного подій. Згідно суворой позитивістської формулою, кожне з них повинно було розглядатися не як унікальне, але як подія певного типу, і пояснити його - означало виявити причину, загальну для всіх подій даного типу. Позитивістська філософія справила визначальний і надзвичайно довготривалий вплив на уявлення про історичний факт.

Історичний факт, згідно повній аналогії з безпосередньо спостережуваним природнонауковим фактом, розглядався як окремий ізольований об'єкт, незалежний від всіх інших і від пізнає його дослідника. Вважалося, що факти присутні в готовому вигляді в джерелах, і кожен з них може бути встановлений і досліджений без зв'язку з іншими. Завдання полягало в тому, щоб їх виявити, а потім вибудувати міцну будівлю історичної концепції, причому всі суб'єктивні моменти, пов'язані з точкою зору дослідника і оцінкою факту, виключалися.

Результатом виконання першої частини позитивістської програми - встановлення всіх фактів - був величезний приріст історичного знання, заснованого на пильній увазі до деталей, граничної точності в дослідженні джерел. Зусиллями істориків були видані й піддані критиці численні колекції джерел: королівських указів, написів, хронік, актів, археологічних матеріалів. Встановлення нових фактів було справою настільки захоплюючим, що реалізація другої частини цієї програми - розробки законів - відходила на задній план.

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 4, 11, 12, 49, 76, 78, 93.

Тема № 9. Історична та правова думка на перетині XIX-XX століть
Семінарське заняття № 11: Розвиток історичної науки у 19 ст.

Навчальна мета заняття: Вияснить, чим саме утопічний соціалізм відрізняється від наукового? Виокремити, його найбільших представників починаючи від античності. Вкажіть, коли і як почало формуватися уявлення істориків різних епох про окремі формації розвитку суспільства, кожна з яких мала свої характерні риси?

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Лібералізм та його вплив на розвиток історичної науки. Нове ставлення до революційних процесів та соціально-економічних процесів.
2. Утопічний соціалізм як різновидність лібералізму та його концепції історичного процесу. Універсалізація формаційного підходу до історичного процесу.
3. Зародження позитивізму як переломний рубіж в історичній науці. Концепція об'єктивних закономірностей історичного розвитку та їх пізнання.
4. Економічний, народницький та державницький напрями історичної науки, їх основні наукові школи. Проблеми нації, національної ідеї, національної держави в зарубіжній та українській історіографії.

Теми рефератів:

1. Державницька школа української історіографії: виникнення ідеї і основне обґрунтування.
2. Виникнення позитивізму як історичного напрямку
3. Порівняльна характеристика утопічного і наукового соціалізму.

Методичні рекомендації:

1. У першому питанні уясніть які суспільно-політичні зміни викликали до життя появу ліберальної ідеології. В чому вона проявилася в економіці та у ставленні до історії, зокрема в працях британських та французьких дослідників?
2. У другому питанні необхідно зрозуміти в чому полягають головні тези соціалізму як уявлення про справедливе суспільство. Вияснить, чим саме утопічний соціалізм відрізняється від наукового? Назвіть, його найбільших представників починаючи від античності. Вкажіть, коли і як почало формуватися уявлення істориків різних епох про окремі формації розвитку суспільства, кожна з яких мала свої характерні риси? Уясніть, який критерій лежав в основі такого поділу?
3. У третьому питанні потрібно охарактеризувати позитивізм як синкретичний спосіб пізнання історії суспільства. В чому на ваш погляд полягають причини його популярності до кінця ХХ ст. Вкажіть на ставлення позитивізму до революції, релігії та духовних чинників історії людства.
4. У четвертому питанні слід зосередити свою увагу на економічній школі, а особливо на формуванні народницького та державницького напрямків

української історіографії. З'ясуйте, які засадничі принципи кожного з цих напрямків? Вкажіть, які школи або піднапрямки існували в середині кожного з них. Чим була зумовлена популярність народництва до початку XX ст.?

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 4, 30, 31, 60, 76, 83, 90, 109.

Тема № 9. Історична та правова думка на перетині XIX-XX століть
Семінарське заняття № 12 – 13: Історична наука на рубежі 19-20 ст.

Навчальна мета заняття:

Проаналізувати хронологію становлення центрів університетської освіти та історії в Україні в XIX ст. Прослідкувати поширення ідей марксизму в середовищі провідних українських мислителів та їх критика (С. Подолинський та І. Франко). З'ясувати в чому конкретно виявилась більшовизації історичної науко в СРСР та які її наслідки. В чому проявлялись репресії щодо істориків. Назвати основні центри української історії в діаспорі та коротко охарактеризуйте найвідоміших представників та їх праці.

Кількість годин – 4 год.

Навчальні питання:

1. Протистояння позитивізму і матеріалізму в поглядах на історію. Марксистська історіографія про класову боротьбу як рушійну силу суспільного розвитку. Про гегемонію пролетаріату.
2. Поширення прагматизму і формування і формування прагматичної історії. Критичний напрям в історичній науці.
3. Становлення української національної історіографії на рубежі 19 - 20 ст. Основні центри історичної науки в Україні, розвиток архівістики.
4. Зародження інструменталізму, як напрямку прагматизму. Нові течії в філософії та їх вплив на розвиток історичної науки.
5. Розкол світу і ідеологічне протистояння істориків. Більшовизація науки в СРСР і репресії проти істориків.
6. Українські історики в діаспорі.

Теми рефератів:

1. Виникнення і еволюція історичного матеріалізму (істмат або марксистско-ленінська ідеологія)
2. Прагматизм як течія історіографії
3. Омелян Пріцак і його погляд на історію України
4. Історіографія українського націоналізму

Методичні рекомендації:

У першому питанні необхідно розібратися, яке «явище» чи подію марксизм «обрав» як основу розвитку суспільства? Чому саме наймані робітники (пролетаріат) мали здійснювати свою диктатуру (гегемонію) у політичній владі? Чому марксизм будучи породженням позитивізму як методу історичного дослідження, у багатьох питаннях протистояв йому, (зокрема, у ставленні до революції)?

У другому питанні потрібно вяснити хто був засновником і основоположником історичної науки, зокрема в США назвати його головні ідеї та праці

У третьому питанні необхідно вказати в яких наукових центрах, тобто товариствах, інститутах, університетах, об'єднаннях проходило становлення вітчизняної історії. Як називались основні історичні ЗМІ? Де здійснювались найбільші публікації і містились найбільші архіви і книгозбірні?

У четвертому питанні слід з'ясувати, в чому конкретно виявилась криза способів історіописання в цілому і позитивізму зокрема на початку ХХ ст.? В чому полягала суть нових напрямків у сприйнятті та усвідомленні історії (прагматизму, інструменталізму, тощо)? Назвіть їх найвидатніших представників та їх праці.

У п'ятому питанні потрібно усвідомити, якими методами комуністична влада зуміла приборкати і упокорити професорів університетів. До методів більшовизації слід віднести створення ВАКУ (Вищої атестаційної комісії), Інститутів червоної професури та інститутів народної освіти, тощо. З'ясуйте яких форм набували репресії проти істориків?

У шостому питанні необхідно уяснити, які історичні школи та напрямки створили українські історики в діаспорі від 1920-х рр. і по сьогодні?

Література:

Основна: 1-8.

Допоміжна: 4, 11, 12, 49, 76, 78, 93.

Тема № 10. Історична наука та правова думка ХХ століття **Семінарське заняття № 14 - 16:**

Навчальна мета заняття: Наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. історичне пізнання продовжує розглядатися як дослідження на основі правильно обраного об'єктивного критерію (з ним зіставляється конкретна реальність) і суворого критичного аналізу джерел. Представники номотетичного напрямку, сходили до класичного позитивізму, розуміючи суспільство як функціональну взаємозв'язок його складових частин, спиралися на ідеї повторюваності і причинно-наслідкових залежностей, акцентували об'єктивний і позитивний характер соціально-історичного пізнання.

Кількість годин – 6 год.

Навчальні питання:

- 1. Дискусії про предмет і статус історії**
- 2. Критичний метод і принципи наукового дослідження**
- 3. Історія в XX ст. : кризи і революції в історичному пізнанні**
- 4. Відносність історичного знання**
- 5. Економічна історія**

Теми рефератів:

1. Історик античності Едуард Мейер
2. Критика концепції Мейера Максом Вебером.
3. Німецький історик культури і філософ Вільгельм Дільтей.
3. Творець теорії історичного синтезу Анрі Беррі.
4. Представник соціологічної школи Дюркгейма Франсуа Симиан.

Методичні рекомендації: Позитивістський напрямок панував в історичній науці до кінця століття. Наприкінці XIX - початку XX ст. історичне пізнання продовжує розглядатися як дослідження на основі правильно обраного об'єктивного критерію (з ним зіставляється конкретна реальність) і суворого критичного аналізу джерел. Представники номотетичного напрямки, по-сходив до класичного позитивізму, розуміючи суспільство як функціональну взаємозв'язок його складових частин, спиралися на ідеї повторюваності і причинно-наслідкових залежностей, акцентували об'єктивний і позитивний характер соціально-історичного пізнання.

Що стосується так званих практикуючих істориків, що займалися конкретно-історичними дослідженнями в кінці XIX ст., То їх мало цікавили теоретичні проблеми історичного знання, за винятком істориків Німеччини, країни, де власне і виник метод історичної критики. Німецькі історики займали в той час провідне становище у світовій історіографії, про минуле думали як про предмет, найбільш підходящому для неупередженого, а тому й справді наукового дослідження, критикували авторів XVIII ст. за їх "партійність", т. е.

за те, що вони відкрито брали ту чи іншу сторону в ідейно-політичному протистоянні.

Однак у цей період наростає критика позитивізму, робляться спроби утвердити ідею відмінності історичного пізнання від природничо і одночасно захистити його науковий статус, хоча об'єктивність висновків розглядалася обмежувально, як їх відповідність загальноприйнятій або достатньо аргументованого критерієм. На противагу традиційним уявленням затверджувалася активна роль пізнає суб'єкта в процесі історичного пізнання.

Непримиренні розбіжності з цих питань яскраво проявилися в так званій методологічній дискусії 90-х рр. XIX ст., в якій взяли участь багато видних німецькі історики. Ініціатором дискусії був історик Карл Лампрехт, полемічні статті якого викликали найширший критичний резонанс. У 1897 р він писав про те, що мета науки - не робота над частковостями і не констатація фактів відмінності явищ. Наука покликана приводити незліченна безліч одиничних фактів, які ми спостерігаємо як у природі, так і в історії, в систему загальних понять. І це визначення настільки ж застосовно до історії, як і до всякої іншої науки. Лампрехт, хоча і визнавав випадковість і свободу волі як фактори історичного процесу, але підкреслював, що історичному дослідженню ніколи не вдасться емпірично встановити і з'ясувати повний ланцюг причин. Лампрехт називав себе істориком-психологом, підкреслюючи, що будь-які дії залежать від психологічних умов, але на ділі йшлося зовсім не про індивідуальну, а про соціальної психології, здатної пояснити зміни в соціальному свідомості. Ці зміни вписувалися вченим в жорстку схему, в якій ні індивідуальні, ні національні відмінності не визнавалися значущими з точки зору їх впливу на суспільне життя.

Проблема специфіки наук про природу і наук про культуру, найважливішою з яких вважалася історія, була ключовою в дискусії. Науки про природу позначалися як номотетичне (вивчають закони природи) і генералізуючий (узагальнюючі), науки про культуру - як ідеографічні (описові) і індивідуалізують.

Література:**Основна:** 1-8.**Допоміжна:** 11, 12, 49, 82, 105.**4. Інформаційне та методичне забезпечення****Основна:**

1. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. — Київ : Центр учб. літ-ри, 2008. — 730 с.
2. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / В. П. Глиняний. - К. : Істина, 2010. — 768 с.
3. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / [за ред. Л. М. Маймескулова]. — Харків: Право, 2011. — 520 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник : рекомендовано МОН України / М. М. Страхов. — Київ : Ін Юре, 2003. — 584 с.
5. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія : рекомендовано МОН України / за ред. В. Д. Гончаренка. — Київ : Ін Юре, 2002. — 716 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн : правові джерела : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / упоряд. Г. І. Трофанчук. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — 348 с.
7. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / П. П. Музиченко. — Київ : Знання, 2007. — 472с.
8. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн : навч. посіб. : рекомендовано МОН України / Н. М. Хома. — Львів : Магнолія, 2008. — 476 с.

Допоміжна:

1. Анисимов А. П. Магдебургское право и его значение для развития правовой системы Западной Руси / А. П. Анисимов // История государства и права. — 2010. — № 19. — С. 26-29.
2. Баев В. Г. Веймарская Конституция Германии : узловые проблемы германской государственности 1919-1933 гг. / В. Г. Баев // Конституционное и муниципальное право : Научно-практическое и информационное издание. — 2006. — № 5. — С.43-48.

3. Божко В. М. Формування механізму правового регулювання оплати праці впродовж XX ст. до н. е. - XVI ст. н.е. у провідних країнах світу / В. М. Божко // Вісник Львів. ун-ту. – Серія юрид. – 2011. – № 1 (№ 52). – С.226-233.
4. Боняк В. О. Сучасне історико-правове дослідження інститутів держави і права США колоніальної доби / В. О. Боняк // Київський університет права НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Часопис Київського університету права. – 2016. – №2. – С. 411-412.
5. Бродський Р. М., Енольський З. А. Нова історія країн Азії та Африки (1871-1917) / Р. М. Бродський, З. А. Енольський. – Харків : Вища школа, 1986. – 333 с.
6. Бруслик О. Ю. Виникнення та склад палати лордів Британського парламенту / О. Ю. Бруслик // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. – 2014. – № 3. – С. 35-41.
7. Буткевич О. В. Международное право Древнего Египта / О. В. Буткевич // Государство и право. – 2000. – № 5. – С. 75-84.
8. Буткевич О. В. Міжнародне право Стародавнього світу / О. В. Буткевич – Київ : Україна, 2004. – 864 с.
9. Воробьев М. В. Японский кодекс “Тайхо еро ре” (VIII в.) и право раннего средневековья / М. В. Воробьев; отв. ред. Е. И. Кычанов. – Москва : Наука, 1990. – 384 с.
10. Всемирная история государства и права: энцикл. слов. / под ред. А. В. Крутских. – Москва : ИНФРА-М, 2001. – 398 с.
11. Государство и право Парижской коммуны / авт. кол.: Ю. И. Авдеев [и др.]; отв. ред. А. Ф. Шебанов. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 296 с.
12. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер., ком. и справ. аппарат В. Захватаева. – Киев : Истина, 2006. – 1008 с.
13. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства : учеб. для студентов вузов / В. Г. Графский. – Москва : Норма, 2007. – 752 с.
14. Гривняк Л. Ю. Феодальна власність на землю та межі компетенції сеньйоральної юстиції (на матеріалах Західної Європи) / Л. Ю. Гривняк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : Зб. наук. праць / Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – 2008. – № 4. – С. 122-133.
15. Грубарг М. Д. Основные элементы учения иудаизма о государстве и праве / М. Д. Грубарг // Государство и право. – 2002. – № 5. – С. 93-98.
16. Долиновский С. Л. Становление и развитие парламентской монархии в Великобритании / С. Л. Долиновский // История государства и права. – 2008. – № 17. – С. 35.
17. Дрожжин В. А. Суд в Древнем Египте / В. А. Дрожжин / В. А. Дрожжин // История государства и права. – 2000. – № 3. – С. 45.
18. Дячук Л. В. Дослідження проблем розлучення у римському та греко-римському праві в ранньонову та нову добу / Л. В. Дячук // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки : наук. вид. – 2013. – № 2 (№ 96). – С. 51-57.
19. Загуменна Ю. О. Органи охорони громадського порядку в державах Стародавнього світу / Ю. О. Загуменна // Актуальні проблеми сучасної науки в

дослідженнях молодих учених : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 5 черв. 2010 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – С. 196-199.

20. Зимин И. А. Иудейское (галахическое) право: история, сущность, современность / И. А. Зимин // История государства и права. – 2010. – № 20. – С. 29-30.

21. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Атіка, 2006. – 256 с.

22. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела / упоряд. Г. І. Трофанчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.

23. Історія держави і права зарубіжних країн: (Серед. віки та ран. новий час) : навчальний посібник / за ред. Б. Й. Тищика. – Львів: Світ, 2006. – 695 с.

24. Історія держави та права зарубіжних країн : словник-довідник / уклад. Д. Г. Каюк. - Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2003. – 180с.

25. Історія держави і права зарубіжних країн у схемах / уклад.: С. І. Власенко [та ін.]. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – 35 с.

26. История государства и права зарубежных стран : учебник для студентов вузов / [под ред. К. И. Батыра]. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Проспект, 2003. – 494 с.

27. История государства и права зарубежных стран. : учебник для вузов : в 2-х ч. Ч. 1 / [под ред. О. А. Жидкова и Н. А. Крашенинниковой]. 2-е изд., стер. – Москва : Норма, 2004. – 624 с.

28. История государства и права зарубежных стран. : учебник для вузов : в 2-х ч. Ч. 2 / [под ред. О. А. Жидкова и Н. А. Крашенинниковой]. 2-е изд., стер. – Москва : Норма, 2004. – 720 с.

29. Кадеев В. И. История Древней Греции и Рима : курс лекций. / В. И. Кадеев. – Харьков : Колорит. 2006. – 327 с.

30. Калашніков В. М. Монетарна політика «батьків-засновників» США і війна за незалежність / В. М. Калашніков // Історія торгівлі, податків та мита / М-во освіти і науки України. Дніпропетр. Нац.. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2014. – №2(10). – С.63-73

31. Калашніков В. М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607-1775 рр.) : монографія / В. М. Калашніков, В. М. Малишко ; за ред. І. Б. Усенка. – Київ : Логос, 2015. –406 с.

32. Калинина Е. В. Источники религиозного права: Тора как основной закон древнееврейского государства / Е. В. Калинина // История государства и права. – 2011. – № 16. – С. 35

33. Катрич В. М. Держава і право Стародавнього Риму. / В. М. Катрич. – Київ : Вид-во Київськ. ун-ту, 1974. – 113 с.

34. Катрич В. М. Історія рабовласницької держави та права Стародавньої Греції. Київ. / В. М. Катрич. – Київ : Вид-во Київськ. ун-ту, 1969. – 80 с.

35. Ковальова С. Г. Історія держави і права зарубіжних країн: запитання та відповіді: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. Г. Ковальова; М-во освіти і науки України, Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009 – 222 с.

36. Козацкая В. Э. Историко-правовые формы возникновения и развития обязательств по возмещению вреда, причиненного преступлением / В. Э. Козацкая // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2009. – № 6. – С. 16-19.
37. Козицькій А. М. Новітня історія Азії та Африки : навч. посіб. / А. М. Козицький. – Львів : Афіша, 2003. – 428 с.
38. Колганов О. С. Первая кодификация арагонских фуэрос (Кодекс Уэски 1247 г.) / О. С. Колганов // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2009. – № 1. – С. 43 - 45.
39. Коломойцев В. Е. Американські експерти про «новий курс» Ф. Д. Рузвельта: уроки для України / В. Е. Коломойцев. – Луганськ : вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. – 12 с.
40. Косарев А. И. История государства и права зарубежных стран : учебн. / А. И. Косарев. – 2-е изд. – М. : изд-во Юриспруденция, 2007. – 376 с.
41. Крашенинникова Н. А. Великая хартия вольностей 1215 г. (современная интерпретация) / Н. А. Крашенинникова // Вестник Московского университета. Серия 11 : Право. – 2002. – № 3. – С. 86-107.
42. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум / Н. М. Крестовська, О. Ф. Цвіркун. – Харків : Одиссей, 2010. – 488 с.
43. Крестовская Н. Н. История государства и права зарубежных стран : практикум / Н. Н. Крестовская. - Харьков : Одиссей, 2002. - 607 с.
44. Криворучко А. В. О вступлении в силу конституции США / А. В. Криворучко // Форум права : электрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. - 2013. - № 1. - С. 510–514.
45. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу : підручник / О. П. Крижанівський. – Київ : Либідь, 2006. – 592 с.
46. Кудинов О. А. История государства и права зарубежных стран : курс лекций / О. А. Кудинов. – М. : Ось-89, 2006. – 304 с.
47. Левчук С. В. Политико-правовая оценка чрезвычайного законодательства «нового курса» Ф. Д. Рузвельта в США периода мирового экономического кризиса и депрессии (1929 - 1938 гг.) / С. В. Левчук // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2012. – № 13. – С. 38 -43.
48. Левчук С. В. Религиозно-правовые особенности государственного и общественного строя Древней Индии по «Законам Ману» / С. В. Левчук // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2011. – № 22. – С. 31-38.
49. Ливанцев К. Е. История буржуазного государства и права / К. Е. Ливанцев. – Л. : изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 228 с.
50. Логвиненко Є. С. Смертна кара у Давньому Римі / Є. С. Логвиненко // Вісник Харківського університету внутрішніх справ : Збірн. наукових праць. – 2016. – № 3(74). С. 38-43.
51. Лозо В. И. История государства и права США, Великобритании, Франции, Германии в новейший период. Европейская интеграция в XX в. : учеб. пособие / В. И. Лозо. – Х. : [б. и.], 2007. – 128 с.

52. Лозо В. И. Государство и право древней, средневековой и современной Индии : учеб. пособие / В. И. Лозо. – Х. : [б. и.], 2011. – 118 с.
53. Луковская Д. И. Становление политико-правовой мысли Древней Греции / Д. И. Луковская // История государства и права: науч.-прав. изд. – 2008. - № 11. - С. 25-29.
54. Макаров Д. А., Глушаченко С. Б. Особенности института императорской власти в Византийской империи / Д. А. Макаров, С. Б. Глушаченко // История государства и права : науч.-прав. изд. – 2004. - № 5. - С. 56-59.
55. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / В. С. Макарчук. - 6-те вид., доп. – Київ : Атіка, 2007. – 624 с.
56. Макарчук В. С. Наука на службі беззаконню: євгеніка в нацистській Німеччині та сталінському Союзі РСР / В. С. Макарчук // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. - 2010. - № 4. - С. 605–610.
57. Марей А. В. К осмыслению феномена рецепции римского права: формирование *jus commune* в Западной Европе в XII – XIV вв. / А. В. Марей // Государство и право. – 2012. - № 5. – С. 96-102.
58. Минеева Т. Г. Органы чрезвычайной юстиции в эпоху формирования английского абсолютизма / Т. Г. Минеева // История государства и права : науч.- прав. изд. – 2008. - № 10. – С. 36-38.
59. Миненков С. А. Методологические проблемы исследования государства и права Древней Индии / С. А. Миненков // История государства и права : науч.- прав. изд. – 2007. - № 5. – С. 31-33.
60. Миряшева Е. В. Реализация идей конституционализма в Англии и во вновь образованных колониях в XVII – XVIII вв. / Е. В. Миряшева // История государства и права : науч.- прав. изд. – 2011. - № 16. – С. 39-43.
61. Митина С. И. Институты проксении и исополитии в системе регулирования межгосударственных отношений эллинизма / С. И. Митина // История государства и права : науч.- прав. изд. – 2007. - № 11. – С. 33-35.
62. Митина С. И. Правовое регулирование международных отношений на море в эпоху эллинизма / С. И. Митина // История государства и права : науч.- прав. изд. – 2003. - № 6. – С. 52-54.
63. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. - М. : Зерцало, 1997. - 608 с.
64. Паславська Н. Т. Передумови виникнення та формування Федерального конституційного суду Федеративної Республіки Німеччина / Н. Т. Паславська // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 трав. 2013 р. / редкол. : С. С. Лукаш та ін. - С. 92-94.
65. Печников Г. А. Суд над Сократом и недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления / Г. А. Печников // Государство и право. – 2003. - № 8. – С. 95-97.
66. Прудников М. Н. История государства и права зарубежных стран : учебник для бакалавров / М. Н. Прудников. - 6-е изд., перераб. и доп. - М. : Изд. Юрайт ; ИД Юрайт, 2013. - 811 с.

67. Рабовладельческое и феодальное государство и право стран Азии и Африки : учеб. пособие для юрид. ин-тов и фак. / под ред. : А. И. Рогожина, Н. Н. Страхова. - Харьков : Вища школа, 1981. - 216 с.

68. Рожок Л. Становлення судового конституціоналізму в епоху Античності / Л. Рожок // Публічне право : наук.-практ. юрид. журн. / Всеукр. громад. орг. «Майбутнє країни», Ужгород. нац. ун-т. - 2016. - № 2. - С. 71-77.

69. Романенко В. Б. Трансформація інститута розподілу властей в країнах Запада : проблеми теорії і історії / В. Б. Романенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ : наук.-теорет. журн. - 2013. - Спец. вип. № 5 : Міжнародне право в умовах глобалізації. - С. 103-115.

70. Рубаник В. Е. Византийская, западная и восточнославянская традиции правового регулирования отношений собственности в политико-правовой мысли и законодательной практике / В. Е. Рубаник // Государство и право. - 2005. - № 2. - С. 92-99.

71. Рубаник В. Е. История государства и права зарубежных стран : учебник для вузов / В. Е. Рубаник. - СПб. : Питер, 2011. - 544 с.

72. Рулан Н. Историческое введение в право : учеб. пособие для вузов / Н. Рулан ; гл. науч. ред. А. И. Ковлер, коммент. В. Г. Буткевич ; пер. с фр. А. В. Воронов. - М. : NOTA BENE, 2005. - 672 с.

73. Савельев В. А. Германское гражданское уложение : учеб. пособие / В. А. Савельев. - М. : ВЮЗИ, 1983. - 62 с.

74. Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / отв. ред. : В. М. Корецкий. - М. : Наука, 1985. - 270 с.

75. Самотуга А. В. 800 років Великої Хартії Вольностей: актуалізація конституційного обмеження персональної влади / А. В. Самотуга // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. - № 2 (76). - С. 112 - 119.

76. Сборник документов по истории нового времени. Буржуазные революции XVII – XIII вв. / под. ред. Сироткина В. Г. - М. : Высшая школа, 1990. - 303 с.

77. Середа А. М. Історія держави і права зарубіжних країн: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. М. Середа, Г. М. Васильчук; Держ. вищ. навч. закл. «Запорізь. нац. ун-т М-ва освіти і науки України». - Запоріжжя, 2007. - 294 с.

78. Сіваш О. М. Питання суверенітету в актах Великої французької революції і Священного союзу / О. М. Сіваш // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб.: акад. зб. наук. праць / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. - Вип. 115. - С. 206-215.

79. Соболев И. А. Идея охраны интеллектуальных прав в античном мире / И. А. Соболев // История государства и права : Научно-правовое издание. - 2011. - № 12. - С. 26-28.

80. Сорокина Ю. В., Малиновская Н. В. Интерпретация христианской доктрины и право западноевропейских государств / Ю. В. Сорокина, Н. В. Малиновская // История государства и права : Научно-правовое издание. - 2008. - № 11. - С. 32-33.

81. Стародубцев Г. С., Осавелюк А. М. Становление классического международного права: средние века / Г. С. Стародубцев, А. М. Осавелюк // Государство и право. – 2011. – № 4. – С. 121-123.
82. Стеценко Н. С. Органи виконання судових рішень у Франції, Німеччині, Австрії та Італії у XIX ст. / Н. С. Стеценко // Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. – 2015. – № 4. – С. 273-281.
83. Страхов М. М. Історія держави і права Стародавнього Світу / М. М. Страхов. – Х. : УЮА, 1994. – 60 с.
84. Страхов М. М. Основні закономірності становлення буржуазної держави і права у провідних країнах Європи і в Північній Америці / М. М. Страхов. – К. : НМК ВО, 1991. – 90 с.
85. Судолова Л. А. Судебная система в догосударственных и протогосударственных объединениях / Л. А. Судолова // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2008. – № 6. – С. 13-15.
86. Суровень Д. А. Должностные преступления в Древней и раннесредневековой Японии / Д. А. Суровень // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2011. – № 20. – С. 39-43.
87. Суровень Д. А. Правосубъектность в Древней Японии / Д. А. Суровень // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2011. – № 7. – С. 15-19.
88. Танимов О. В., Баршова О. А. Юридические фикции в древних источниках права (историко-теоретический аспект) / О. В. Танимов, О. А. Баршова // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2011. – № 13. – С. 25-27.
89. Тейлор А. Габсбурзька монархія 1809 – 1918: історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Тейлор [пер. з англ. А. Портнов, С. Савченко]. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 268 с.
90. Тищик Б. Становлення американського конституціоналізму: прийняття Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. (до 240-річчя проголошення) / Б. Тищик // Право України : юрид. журн. – 2016. – № 4. – С. 157-166.
91. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посібник / Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 2012. – 348 с.
92. Тищик Б. Й., Орач Є. М. Основи римського приватного права : курс лекцій / Б. Й. Тищик, Є. М. Орач. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 269 с.
93. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 400 с.
94. Тюнин В. И., Мусейбов А. Г. Идеи о предупреждении преступлений в античной и последующей философской и современной зарубежной криминологической литературе / В. И. Тюнин, А. Г. Мусейбов // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2003. – № 4. – С. 61-64.
95. Урсуляк О. В. Австрійський закон про введення суду присяжних 1869 р. : історико-правовий аналіз / О. В. Урсуляк // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теорет. часопис / Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – 2014. – № 2. – С. 62-65.

96. Федоров К. Г. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник для студентів юрид. вищ. навч. закладів і фак. / К. Г. Федоров [Ред. О. В. Василенко]. – К. : Вища школа, 1994. – 463 с.

97. Фрагменты Кодекса короля Альфреда (предисловие, перевод и комментарии С. В. Санникова) // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2009. - № 20. – С. 2-7.

98. Харитонов Є. О. Римське приватне право: конспект лекцій. Практикум / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Матвєєнко та ін. – Х. : Одиссей, 2000. – 272 с.

99. Хатунов С. Ю. Преступность и средневековое английское общество // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2010. - № 22. – С. 4-6.

100. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн: [навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти] : рекомендовано МОН України / Н. М. Хома. – 4-те видання, виправлене. – Львів : «Магнолія 2006», 2007. – 480 с.

101. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права: [Учебник] / З. М. Черниловский. – М. : Юрист, 2002. – 576 с.

102. Чибинев В. М. Влияние христианства в византийском уголовном праве / В. М. Чибинев // История государства и права : Научно-правовое издание. – 2007. – № 24. – С. 34-35.

103. Шатилова С. А. История государства и права зарубежных стран: [учеб. пособие] / С. А. Шатилова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 271 с.

104. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : [навч. посібник для студентів юрид. вузів та фак.] / О. О. Шевченко [Відп. ред. Борис І. Д.]. – К. : ВЕНТУРІ, 1997. – 303 с.

105. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія : / О. О. Шевченко, [відп. ред. І. Д. Борис]. – Київ : Вентурі, 1998. – 255 с.

106. Шигаль Д. А. Історія держави і права зарубіжних країн : [курс лекцій] / Д. А. Шигаль. – Х. : ФІНН, 2010. – 340 с.

107. Юнін О. С. Історичний аспект формування поліцейських підрозділів провідних країн світу / О. С. Юнін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 1. – С. 255-257.

108. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998-2004.

109. Юридичні терміни : Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін., 2-е вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.

110. Янковий М. О. Витоки та розвиток уявлень про допит в історії зарубіжного й вітчизняного права / М. О. Янковий // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 1. – С. 230-232.

Інформаційні ресурси

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2е вид. перероб. й доп. : Навч. посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2008 – 730с. [Електронний ресурс]. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13-Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
2. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп.- К.: Атіка, 2004. - 616 [Електронний ресурс]. URL: <http://do.gendocs.ru/docs/index-10532.html>
3. История государства и права зарубежных стран. [Електронний ресурс]. URL: http://www.twirpx.com/files/law/igp_f/ –<http://www.istoriya.org/laws.html>
4. English legal history materials [Електронний ресурс]. URL:<https://law.duke.edu/lib/researchguides/englishlegal/>
5. Історія держави та права зарубіжних країн / Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За редакцією професора Л. М. Маймескулова [Електронний ресурс]. URL: <http://uristinfo.net/istorija-gosudarstva-i-prava/267-istorija-derzhavi-i-prava-zar-krayin-majmeskulov/8516-istorija-derzhavi-i-prava-zarubizhnih-krayin-za-red-lm-majmeskulova.html>
6. Історія держави і права зарубіжних країн. Від авторів (Аудіокнига) // Навчальний посібник. Під загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Джужи О. М [Електронний ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TMLizcx7teA>